

Marcel·lí Antich i Camprubí: mestre i editor. Apunts per a una biografia.

Marcel·lí Antich va néixer l'any 1895 en una família obrera de la Colònia Bassacs de Gironella. Gràcies a la seva prematura feina com aprenent de farmàcia, primer a Gironella i després a Barcelona, va poder pagar-se els estudis de magisteri a l'Escola Normal de Mestres de Barcelona. Començà a exercir a Terrassa, al col·legi "Mont d'Or", on va freqüentar alguns dels pedagogs catalans de més renom de començaments del segle XX: Alexandre Galí, Artur Martorell i Antoni Bonshoms.(1)

Més tard, va donar classes a l'escola catalana de la Casa Caritat de Barcelona i a l'Escola del Treball, a la universitat industrial ubicada a la fàbrica de Can Batlló.(2) Mentre era professor en aquesta institució s'esdevingué el cop d'estat del general Primo de Rivera i, l'any 1924, com a conseqüència del moviment de solidaritat amb el científic d'origen belga Georges Dwelshauvers, que dirigia un laboratori de psicologia experimental a la universitat industrial, fou acomiadat juntament amb cent-cinquanta professors més.(3) El president de la Mancomunitat de Catalunya imposat pel dictador Primo de Rivera, Alfons Sala i Argemí, comte d'Egara, havia desautoritzat l'obra intel·lectual del professor Dwelshauvers, fet que motivà la protesta dels seus col·legues i el seu posterior acomiadament, entre ells el de Marcel·lí Antich. Trobant-se sense feina i amb una família que havia de mantenir (en aquells moments ja havia nascut el seu fill Josep), va acceptar l'encàrrec de Pompeu Fabra per a organitzar una escola catalana a Badalona patrocinada per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i el Politecnium.(4)

A banda de la seva tasca docent, el mestre Antich s'ocupà de formar una biblioteca ambulante que oferia llibres, els de la seva col·lecció particular, als joves

badalonins. A més, organitzava xerrades i conferències que aviat cridaren l'atenció de les autoritats, que s'afanyaren a prohibir aquestes activitats. En aquesta època, Antich va conèixer Josep Queralt i Clapés (1896-1965), un administrador de finques badaloní que militava a la Lliga Regionalista i havia estat regidor a l'Ajuntament de Badalona. Antich i Queralt congeniaren de seguida perquè ambdós, segons que explica Albert Manent, eren "lletraferits amb vocació pedagògica: posar a l'abast del poble la cultura. Eren gent d'ateneu enciclopèdic (no em consta què hi anessin, però pel tarannà), d'escoles d'avançada, ni universitaris ni del *milieu* intel·lectual barceloní, sinó procedents de la comarca, on vivien. I militants d'un catalanisme de pedra picada. Tots dos, amb el seu afany de

difondre la lectura en català, a través de textos normals que arribessin a la gent, es van adonar que hi havia moltes llacunes per cobrir [...]".(5)

De la creació d'Edicions Proa a l'Editorial Atena

A partir de la constatació, expressada pel propi Antich en diverses ocasions, que una cultura "normal" havia de posar a l'abast de la seva gent els clàssics de la literatura mundial en la llengua pròpia, els dos amics decidiren posar en funcionament una editorial, a la que anomenaren Edicions Proa. Segons Albert Manent, la idea de l'editorial aparegué després d'un cicle de conferències a Badalona, en el sopar de cloenda del qual Antich anuncià públicament el llançament de Proa.(6)

Pas a nivell del tren a Cal Bassacs (ARXIU PILAR LATRILLA/PARC FLUVIAL DEL LLOBREGAT)

Escola del Treball, l'any 1930.

(ARXIU AFB, FOTO D' A. ANTONIETTI. PUBLICADA A [HTTP://ARXIU.FOTOGRAFIC.BCN.CAT/CA/GALERIA/LES-ESCOLES_44_354](http://ARXIU.FOTOGRAFIC.BCN.CAT/CA/GALERIA/LES-ESCOLES_44_354)

L'estructura d'aquest projecte editorial era molt senzilla: Queralt s'encarregava de l'administració i Antich de la resta. Per a la direcció literària parlaren amb Joan Puig i Ferrater, que acceptà la proposta. Així doncs, de la inquietud patriòtica i cultural d'un badaloní i un gironellenc naixia el 1928 Edicions Proa, una de les editorials de referència de les lletres catalanes. (7) En poc temps, Proa esdevingué un dels fars de la cultura catalana. La col·lecció "A tot Vent", homologable a les grans col·leccions de narrativa alemanyes o franceses, omplí les prestatgeries de les llibreries catalanes amb els millors títols de la literatura europea traduïts a la nostra llengua. Fins l'any 1939, Proa publicà cent trenta-cinc títols, dels quals noranta-dos en la col·lecció "A tot Vent". Traduíren les obres clàssiques dels narradors vuit-

centistes com ara Balzac, Stendhal, Zola, Maupassant, Walter Scott, Dickens, Wilde, Tolstoi, Dostoievski, Prost, Moravia, Huxley, Zweig. (8) Però també donaren a conèixer a tota una fornada de joves novel·listes catalans: Mercè Rodoreda, Francesc Trabal, Sebastià Juan Arbó, Xavier Benguerel. Editaren, a més, una de les novel·les de més èxit dels anys trenta: "Laura a la ciutat dels sants", de Miquel Llor. En aquests temps, Proa canvià de seu en diverses ocasions. De vegades s'instal·lava a Barcelona, d'altres tornava a Badalona. L'administrador Queralt es va dedicar escrupolosament a la seva feina, mentre que Antich sovint interferia en les decisions literàries, de vegades en clara oposició als criteris de Puig i Ferrater. (9) A més, la situació econòmica d'Antich, que no era ni de tros equiparable a la del

seu col·lega Queralt, empitjorà i l'obligà a viure pobrament fins que Ventura Gassol li oferí una plaça de professor a l'Institut del Parc de Barcelona. (10) L'any 1935, ja en plena Segona República, Francesc Antich va abandonar Edicions Proa i fundà l'Editorial Atena juntament amb Francesc Payarols, a qui havia conegut a l'Escola Normal de Mestres de Barcelona i que havia col·laborat també a Proa, fent traduccions al català dels clàssics russos. Payarols coneixia bé aquest idioma perquè estava casat amb Sonia Davidoff Kopel, una jueva russòfona que vivia a Barcelona. (11) Aviat s'afegí al nou projecte editorial Andreu Nin, a qui coneixien de l'etapa de Proa perquè també traduïa obres russes per aquesta l'editorial catalana. Nin, a banda de traductor i escriptor, era un conegut activista polític d'ideologia comunista dissident, que havia viscut una llarga temporada a la Rússia soviètica i que més endavant participaria en la fundació del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM). Per a posar en marxa l'Editorial Atena comptaren amb els diners que van aportar Francesc Payarols i Josep Cruells, un comptable catalanista de Begur, molt amic de Payarols. (12) S'instal·laren en un pis de la Via Laietana, prop de la plaça d'Urquinaona i es repartiren les tasques de tal manera que Antich s'encarregava dels aspectes tècnics, Payarols dels literaris i Cruells dels administratius. Editaren obres com "La vida d'Eduard VII", d'André Maurois o "Hell al llac de les dames", de Vicki Baum. Aviat, però, s'imposaren els suggeriments d'Andreu Nin, que volia convertir l'editorial en una plataforma d'agitació política. L'èxit de l'obra del periodista Narcís Molins i Fàbregas, "La revolta proletària d'Astúries", obligà Editorial Atena a repetir tirades contínuament. Arran de la repercussió popular d'aquest llibre, Antich i Nin decidiren dedicar

Anagrama Editorial Proa

Algunes de les publicacions de Proa

l'editorial a aquesta mena de projectes, que també aplaudia Cruells perquè veia que resultaven rentables. Contràriament, Francesc Payarols es desvinculà d'Editorial Atena perquè volia seguir amb els temes culturals i literaris. (13)

La guerra civil i l'exili

El juliol del 1936, coincidint amb el començament de la guerra civil, Francesc Antich abandonà la seva tasca editorial i passà a militar activament al POUM, al costat d'Andreu Nin. En aquells moments ja era pare de cinc fills (un dels quals, la Núria, havia nascut a Gironella). La seva companya, Alba Güell i Roca, era mestra i havia exercit a l'Escola Catalana de Badalona (1926-1932) i entre el 1937 i el 1939 ho faria l'Escola de la Generalitat a Berga (1937-1939). (14) El 1936, quan Andreu Nin fou nomenat Conseller de Justícia de la Generalitat de Catalunya, Antich esdevingué vocal del Comitè dels Serveis Correccionals de Catalunya en representació del POUM. Més tard, treballarà de professor de català a l'Institut Escola de Barcelona. Com a conseqüència dels fets de maig del 1937 i de la posterior repressió que es portà a terme contra el POUM i la Confederació Nacional del Treball (CNT), Antich fou detingut i empresonat acusat de traïció a la República. El seu amic Andreu Nin va ser segrestat i assassinat per agents al servei d'Stalin. L'alliberaren a començaments del 1939, juntament amb altres militants comunistes dissidents i anarquistes, i marxà acompanyat de la seva família cap a l'exili. Primerament visqué internat en un dels camps de concentració del Rosselló i posteriorment s'instal·là a Tolosa de Llenguadoc.

Després de la Segona Guerra Mundial, participà en la fundació del Moviment Socialista de Catalunya (MSC), una organització catalanista de tendència socialdemòcrata de la que formaven part figures polítiques de primer ordre com Manuel Serra i Moret, Josep Pallach o Josep Rovira. Aquest partit nasqué amb la voluntat de "reagrupar forces obreres, pageses, intel·lectuals i tècniques, que acceptin i tinguin fe en el Socialisme com a forma d'organització econòmica, política i moral de la societat". (15) Una de les primeres activitats que va portar a terme aquest nou partit nascut a l'exili fou editar una publicació periòdica anomenada "Endavant". L'encarregat de dirigir-la inicialment fou el pedagog empordanès Josep Pallach, mentre que Marcel·lí Antich s'encarregava dels aspectes lingüístics i de confeccionar els exercicis de català que durant els primers

Endavant fou la revista dels socialistes catalans gairebé durant vint-i-tres anys, des de 1945 fins 1968. El primer número va aparèixer a Tolosa de Llenguadoc el 24 de febrer de 1945 com a portaveu d'una nova formació política, el Moviment Socialista de Catalunya, que es convertiria en un dels protagonistes més constants de la lluita contra la dictadura franquista. El darrer, el 156, aparegué el maig de 1968. El lema que incorporà la publicació a partir del número 2, *Federació, Democràcia, Socialisme*, i que es mantingué fins al darrer número, constituí una definició dels objectius polítics que perseguia.

anys aparegueren a la portada. Les col·laboracions d'Antich a la revista de l'MSC cessaren l'any 1949, moment en què ell i la seva família marxaren cap a Costa Rica.

Desconeixem els motius pels quals Marcel·lí Antich es traslladà a l'altra banda de l'Atlàntic i tampoc sabem perquè s'instal·là definitivament a Costa Rica i no en algun dels països on la colònia de catalans exiliats era més nombrosa, com ara Mèxic o Argentina. En qualsevol cas, a començaments dels anys cinquanta Antich fundà una llibreria a la capital del país, San José. Més tard, crearà una editorial anomenada Libreria Latina, que publicarà col·leccions infantils i obres de temàtica diversa, algunes per encàrrec de l'Editorial Costa Rica. Mentre visqué en aquest país centreamericà, Antich no abandonà el seu interès per la cultura i la llengua catalanes, com ho demostra el fet que l'any 1955 formés part del grup organitzador dels Jocs Florals que es celebraren a San José de Costa Rica.

Francesc Antich i Camprubí va morir l'any 1968 al seu exili de San José de Costa Rica. Els seus cinc fills, catalans de naixement però costa-riquenys de criança, exerciren els més diversos oficis i ocupacions, sense moure's de Costa Rica. Jordi Antich fou membre de l'Orquestra Simfònica Nacional, Josep Antich esdevingué un alt funcionari del Ministerio de Educación Nacional, Andreu Antich fou professor d'idiomes, Maria Dolors Antich comerciant i Núria Antich secretària executiva d'una empresa. (16)

Notes

- (1) Albert MANENT (1984). *Escriptors i editors del nou-cents*. Barcelona: Curial, pàg. 188.
- (2) *Idem*.
- (3) *Diccionari dels catalans d'Amèrica* (1992). Barcelona: Comissió Amèrica i Catalunya, Generalitat de Catalunya, pàg. 91-92.
- (4) Albert MANENT (1984). *Escriptors i editors del nou-cents*. Op. Cit., pàg. 189.
- (5) *Ibidem*. Pàg. 190.
- (6) *Ibidem*, pàg. 191.
- (7) Manuel LLANAS (2004). "Els setanta-cinc anys d'Edicions Proa: un cop d'ull", *Serra d'Or*, nro. 530. Pàg. 9-11
- (8) Manuel LLANAS (2007). *Sis segles d'edició a Catalunya*. Lleida: Eumo/Pagès Editors, pàg. 168.
- (9) Albert MANENT (1984). *Escriptors i editors del nou-cents*. Op. Cit., pàg. 191.
- (10) En el moment d'iniciar el projecte editorial de Proa, Queralt i Antich decidiren no retirar cap sou dels beneficis que produís la venda dels llibres i reinvertir-los en el propi negoci. Albert MANENT (1984). *Escriptors i editors del nou-cents*. Op. Cit., pàg. 190.
- (11) Pilar ESTELRICH ARCE (1999). "Francesc Payarols i Casas: història d'un llarg camí", *Llengua i literatura*, nro. 10, pàg. 47-72.
- (12) *Idem*.
- (13) *Idem*.
- (14) *Diccionari dels catalans d'Amèrica* (1992). Barcelona: Comissió Amèrica i Catalunya, Generalitat de Catalunya, pàg. 91-92.
- (15) Josep COLL i Josep PANÉ (1978). *Josep Rovira. Una vida al servei de Catalunya i del socialisme*. Barcelona: Ariel, pàg. 27.
- (16) *Diccionari dels catalans d'Amèrica* (1992). Barcelona: Comissió Amèrica i Catalunya, Generalitat de Catalunya, pàg. 91-92.

XAVIER TORNAFOCH YUSTE
Historiador